

לימוד בחזרת הש"ץ

טוראי, הרב נועם שאול – בית מדרש להלכה

- א. הקדמה
- ב. מקור הדין
- ג. הטעמים לאיסור לימוד בחזרת הש"ץ
- ד. דברי הרא"ש להיתר
- ה. היתר לימוד לרב מורה הוראה
- ו. היתר לימוד לדם שכבר התפלל
- ז. עמידה בשעת חזרת הש"ץ
- ח. עיסוקים שונים בחזרת הש"ץ
- ט. הנהגה טובה בחזרת הש"ץ
- י. לימוד בין תפילת לחש לבין חזרת הש"ץ
- יא. סיכום

א. הקדמה

הזמנים הפנויים לחייל המשרת בחזית עלולים להיות זעירים למדי, מה שגורם שגם אם לחייל יש רצון להקדיש זמן ללימוד תורה זה לא תמיד מתאפשר. במאמר זה נברר האם יש מקום להתיר לחייל ללמוד בחזרת הש"ץ, או שזה איסור מוחלט?

ב. מקור הדין

המשנה במסכת ראש השנה¹ דנה על סדר התקיעות בראש השנה, ובסופה נותנת לנו כלל: "כשם ששליח צבור חייב – כך כל יחיד ויחיד חייב. רבן גמליאל אומר: שליח צבור מוציא את הרבים ידי חובתן".

הגמרא שם² מבארת את הדברים:

"תניא, אמרו לו לרבן גמליאל: לדבריך, למה צבור מתפללין? אמר להם: כדי להסדיר שליח צבור תפלתו. אמר להם רבן גמליאל: לדבריכם, למה שליח צבור יורד לפני התיבה? אמרו לו: כדי להוציא את שאינו בקי. אמר להם: כשם שמוציא את שאינו בקי כך מוציא את הבקי".

1 דף לג, ב.

2 דף לד, ב.

הבית יוסף³ פסק:

"ואסיקנא דהלכה כרבן גמליאל בברכות של ראש השנה ויום הכפורים אבל בברכות של שאר ימות השנה הלכה כחכמים".

הטור⁴ כתב:

"ולאחר שסיימו הציבור תפלתן, יחזיר שליח ציבור התפלה, שאם יש מי שאינו יודע להתפלל יכוון למה שהוא אומר ויוצא בו. וכתבו רב שרירא ורב האי שצריך שיכוון לכל מה שאומר שליח ציבור מראש ועד סוף כאדם שמתפלל לעצמו ואין מפסיקין ולא משיחין ופוסעין ג' פסיעות לאחוריהם".

על גבי דברים אלו הסביר הבית יוסף⁵:

"וכתבו רב שרירא ורב האי שצריך שיכוון - אמי שאינו מתפלל בעצמו אלא יוצא בשמיעתו משליח ציבור קאי וכן נראה מדברי הכל בו סימן כ"ז (כד ע"ג) וסימן סד (כט). וזה דבר פשוט דכיון שהוא יוצא ידי חובתו בשמיעה זו צריך שלא להפסיק ושלא לשוח כשם שאינו מפסיק ואינו שח כשמתפלל הוא בעצמו".

אולם, הרמב"ם⁶ נשאל האם על קהל בקיאים (שכולם כבר התפללו), יש צורך לשליח ציבור לעשות חזרה, וכך ענה:

"מאחר שתקנו חכמים ז"ל שירד ש"ץ לפני התיבה להוציא את מי שאינו בקי ולדעת רבן גמליאל אפילו הבקי שלא התפלל בינו לבין עצמו, אם כך אין תפלת הש"ץ ברכה לבטלה כלל מפני התקנה ואפילו אין בזאת החבורה מי שלא יצא. וכמו שתקנו בקידוש בית הכנסת⁷ ואם היו מפני האורחים, וחייבו כן בכל בתי כנסיות ואפילו אין שם אורחים וכמו שאמרו באיחור ערבית ליל שבת מפני המאחרין לבא, וצריך לנהוג כך תמיד ואפילו אין שם מי שלא בא וכמו כן כל דבר הנתקן מפני סיבה לאו דוקא עד שתזדמן הסיבה אשר בעבורה נתקן אלא צריך לנהוג כך תמיד בין אם תהיה הסיבה או לאו ולדעתי כך הוא דאי לא תימא הכי נמצא שחז"ל

3 אורח חיים סימן קכד סעיף א.

4 שם.

5 שם.

6 שו"ת פאר הדור סימן קמח, ובמהדורה 'בלאו' תשובה רכא.

7 עיין בהלכות שבת פרק כט הלכה ת, וז"ל: "אין קידוש אלא במקום סעודה וכו', ולמה מקדשין בבית הכנסת מפני האורחים שאוכלין ושותין שם".

נתנו דבריהם לשעורין והיה צריך לראות מי יודע ומי אינו יודע ואח"כ יתפלל הש"ץ או לא יתפלל וזה הוא בטול הגזרות והתקנות וכתב משה".

וכך פסק מרן השו"ע⁸:

"קהל שהתפללו וכולם בקיאים בתפלה, אף על פי כן ירד שליח ציבור וחוזר להתפלל, כדי לקיים תקנת חכמים".

לכן, נראה עד כה שעל אף שתקנה זו תוקנה בשאר ימות השנה להוציא את מי שאינו בקי, יש לעשות חזרה גם במצב שכל הציבור בקיאים וכבר התפללו.

בנוסף לכך, מבואר במסכת ראש השנה⁹ שרבן גמליאל היה מוציא ידי חובה את האחים שבשדות, כלומר, את מי שהיה אנוס מלבוא לבית הכנסת להתפלל בראש השנה. מכאן יש שלמדו¹⁰ על חיילים במארב האנוסים מלהתפלל במקומם, שיוצאים ידי חובה משליח ציבור המתפלל בבית הכנסת.

מדברי הרא"ש¹¹ משמע עוד טעם לתקנת חזרת הש"ץ:

"החזון מסדר התפלה פעם שניה כדי שיענו הקהל קדושה וגם מצוה לענות מודים כדאיתא במסכת ברכות".

יש עוד להוסיף, שדעת המקובלים שעניין חזרת הש"ץ נשגב ונעלה, הנצרך כמו תפילת הלחש, ומקומה יותר גבוה מתפילת לחש, כמובא בשער הכוונות¹².

ג. הטעמים לאיסור לימוד בחזרת הש"ץ

הרמ"ע מפאנו¹³ נשאל האם מותר ללמוד תורה בחזרת הש"ץ לאדם בקי המקפיד לענות אמן על הברכות, וזוהי תשובתו:

"רוב העולם אינם נזהרים וקורין בסדר קרבנות וכיוצא בשעה שש"צ יורד אף על גב דלא יאות עבדין ובכל כי האי גוונא איכא משום הנח להם - וכיון דגלו דעתייהו שאינן מכוונים לצאת אף על פי שיענו לפעמים ואינם יודעים על איזו ברכה אין כאן אמן יתומה כמפורש בירושלמי הביאו הרב בפרק שלשה שאכלו, ולא עוד אלא שהם פטורים מן הדין מעניית אמן שהעוסק במצוה

8 קכד, ג.

9 דף לה, ב.

10 עיין שו"ת חבל נחלתו טז, יט, לרב יעקב אפשטיין, והערת הרב יעקב אריאל על דבריו.

11 מגילה ג, ז.

12 דרוש א.

13 שו"ת הרמ"ע מפאנו סימן קב שאלה שמינית.

פטור מן המצוה, ואם ענו מצוה קעבדי ובכלל מצווה ועושה ניהו וכו' ואנו מחזיקים עצמנו בקיאים להתחייב בתפלה שלא יהא ש"צ מוציא אותנו וראוי שנספק בעצמנו בבלתי בקיאים שאם לא כיוונו כל הצורך נכוון לצאת בשעה שש"צ יורד ועם זה אנו נכנסים לספק אמן יתומה, ומה טוב שלא לעסוק בדברים אחרים ולכוון ולענות אמן".

כלומר, מדבריו משמע שיש בלימוד בחזרת הש"ץ טעם לפגם, ורק בא ללמד זכות על הלומדים. אולם, יש לדייק בסיום דבריו שצריכים אנו להחזיק עצמנו כלא בקיאים, וכפי שביאר האליה רבה בדבריו, וז"ל:

"דהא כתב מנחם עזריה הטעם דאנו מחזיקים עצמנו בקיאים, וסיים וראוי שנחזיק בעצמינו כבלתי בקיאים שאם לא כיוונו כל הצורך נכון לצאת בשעה שש"ץ יורד ע"כ. וכבר נתבאר בר"ס ק"א דמחזיקין עצמינו האידנא למתפללין שלא בכוונה".

על פי זה, היה ניתן לומר טעם לאיסור לימוד בחזרת הש"ץ משום ספק אמן יתומה, כלומר, שעונה אמן ואינו יודע על איזו ברכה עונה, אך כתב המשנ"ב¹⁴:

"ואם יודע על איזה ברכה הוא עונה מותר לענות בכל הברכות אפילו בחזרת הש"ץ כיון שכבר התפלל ואינו מחויב בעצם הברכה. ויש מאחרונים שמחמירין בחזרת הש"ץ וס"ל דמכיון דתיקון רבנן שיחזור ש"ץ התפלה אפילו כולם התפללו כאלו מחוייבים באותה ברכה קרינן להו ואין להם לענות אפילו יודע באיזה ברכה קאי הש"ץ אם לא שמע סיום הברכה מהש"ץ גופא, ויש לחוש לזה לכתחילה ליזהר לשמוע כל ברכות י"ח מפי הש"ץ גופא, וגם בלאו הכי מצוה לכוון לשמוע ברכת הש"ץ וכדלעיל בס"ד, אבל בדיעבד אפילו אם לא שמע רק שידע איזה ברכה מי"ח מסיים הש"ץ יענה אמן כיון שכבר התפלל בעצמו".

ויוצא שהחשש של אמן יתומה בחזרת הש"ץ הוא רק מתורת חומרא ולא מעיקר הדין. יש עוד להוסיף שהזהר הקדוש החמיר מאוד בעונש השומע ברכה ואינו עונה לאחריה אמן, כמובא בבן איש חי¹⁵.

14 סימן קכד ס"ק לג.

15 שנה פרשת מסעי אות יד.

ובשו"ע¹⁶ פסק:

"השומע אחד מישראל מברך אחת מכל הברכות, אף על פי שלא שמע כולה מתחלתה ועד סופה, אע"פ שאינו חייב באותה ברכה, חייב לענות אחריו אמין".

ומכאן טעם נוסף לאיסור לימוד בחזרת הש"ץ – שיש חובה לענות אמין, ואם ילמד בחזרת הש"ץ מצוי הדבר ששומע הברכה ואינו עונה אמין לאחריה. ואע"פ שיש לומר שבזמן שלומד תורה הוא פטור מלענות אמין כיוון שעוסק במצווה, כפי שכתב הרמ"ע מפאנו, יש לדחות שהרי הוא נתחייב בחזרת הש"ץ ובעניית אמנים, וממילא הוא חייב לענות אמין לכולי עלמא כיוון שמחוייב בתקנה, וכך הכריעו האחרונים כפי שנראה לקמן, שלא כמו רישא דבריו של הרמ"ע מפאנו.

השו"ע¹⁷ כתב על פי תשובת הרא"ש¹⁸:

"כששליח ציבור חוזר התפלה, הקהל יש להם לשתוק ולכוון לברכות שמברך החזן ולענות אמין. ואם אין ט' מכוונים לברכותיו, קרוב להיות ברכתיו לבטלה. לכן כל אדם יעשה עצמו כאילו אין ט' זולתו, ויכוון לברכת החזן".

מדברי השו"ע ניתן ללמוד טעם נוסף לאיסור לימוד בחזרה, שהלימוד יגרום לאדם לא לכוון לברכות החזן, וברכותיו עלולות להיות לבטלה.

המגן אברהם¹⁹ הביא את דברי הרמ"ע מפאנו וכתב:

"עיין בתשובת מ"ע (הרמ"ע מפאנו) על האנשים שלומדים בעת חזרת הש"ץ או אומרים תחנונים - אם מתכוונים לסוף הברכה לענות אמין כראוי אין למחות בידם, אך בספר ווי העמודים²⁰ קרא תיגר עליהם, וכן משמע ממ"ש סימן צ סעיף יח²¹".

הטעמים דבריו מחצית השקל²²:

"רצונו לומר, דחיישינן שמא ילמדו אחרים ממנו, ולא יטו אוזן לתפילה, אפילו לא ילמדו ולא יאמרו תחנונים".

16 סימן רטו סעיף ב.

17 סימן קכד סעיף ד.

18 הובאה בטור.

19 סימן קכד ס"ק ח.

20 עמוד העבודה י, לד, וז"ל: "גם בזה אני רגיל למחות לאותם אנשים המתפללים תחינות ובקשות בחזרת הש"ץ, כי ודאי מה שביקשו לא ניתן להם ומה שבידם ניטלה מהם".

21 שם כתב הרמ"א: "וכל שכן שלא יעסוק בתורה בבית הכנסת בזמן שהציבור אומרים סליחות ותחנונים".

22 שם.

המשנה ברורה²³ הכריע כדעת ווי העמודים, והביא דברי מחצית השקל:

"על כן יש ליזהר מלומר תחנונים או ללמוד בעת חזרת הש"ץ ואפילו אם מכוונים לסוף הברכה לענות אמן כראוי, גם כן לא יפה הם עושים שאם הלומדים יפנו ללימודם עמי הארץ ילמדו מהם שלא להאזין לש"ץ ויעסקו בשיחה בטלה חס ושלום נמצאו מחטיאין את הרבים"²⁴.

מכאן למדנו עוד טעם לאיסור – שמא יחטיא אחרים. ועל פי טעם זה היה נראה לומר, שאם אדם מכוון ליבו לסוף הברכה ומהרהר בדברי תורה אין בכך בעיה משום יחטיא אחרים, וכך קצת משמע מדברי הרמ"א²⁵ על אמירת פיוטים בברכות קריאת שמע:

"ומ"מ לא יעסוק בשום דבר (בזמן אמירת הפיוטים), אפילו בדברי תורה אסור להפסיק ולעסוק כל זמן שהצבור אומר פיוטים, וכל שכן שאסור לדבר שום שיחה בטילה. ומכל מקום מי שלומד ע"י הרהור שרואה בספר ומהרהר, לית ביה איסורא דהרהור לאו כדיבור דמי, אלא שמתוך כך יבוא לדבר ויבוא לירי הפסק".

אולם, כתב הגר"ע יוסף²⁶ שבחזרת הש"ץ הדין שונה, ואסור ללמוד אפילו בהרהור או בעיון בעלמא, וכן משמע בכף החיים פלאג'י²⁷.

גדולה מזו מצינו לרמב"ם²⁸ שרצה לבטל את חזרת הש"ץ בגלל אנשים בקיאים המדברים אחד עם השני ופונים לכל עיסוקיהם השונים, וגורמים בכך לאלו שלא בקיאים ללמוד מהם, מה שגורם לאנשים הלא בקיאים לא לצאת ידי חובה בתפילה כלל, ועוד כתב שגורמים לחילול השם שנתפשט בין הגויים²⁹, שהמסתכלים עלינו לא מבחינים בין מי שיצא ומי לא יצא ורואים כי היהודים משיחים רוקקים וכחים בתוך תפילתם.

מתוך דברי הרמב"ם ניתן ללמוד ב' טעמים נוספים לאיסור לימוד:

א. גורם לאנשים הלא בקיאים לא לצאת ידי חובה בחזרת הש"ץ.

ב. חילול ד' הנגרים מזילות התפילה שכל אחד מתעסק בדברים שונים.

23 שם ס"ק יז.

24 בדומה לו כתב בשו"ת איש מצליח (א, יא, ועייין שם בהבנתו בדברי הרמ"ע מפאנו) ובבן איש חי (שנה א פרשת תרומה י').

25 בהגהה על שולחן ערוך סימן סח סעיף א.

26 הליכות עולם חלק א עמ' קצב.

27 סימן טו אות נב.

28 שו"ת הרמב"ם תשובה רנו מהדורה 'בלאו', וחזר על דבריו בכאב בתשובה רנח ובתשובה רצא, ע"ש.

29 כך כתב גם ערוך השולחן סימן קכד סעיף יב.

הב"י³⁰ הביא בשם ה"ר אברהם אבן שושן ש"חייב אדם שלא לדבר בעוד שש"ץ מחזיר התפילה ושיכוון לשמוע ברכותיה ושומע כעונה", וכך פסק בשו"ע³¹.
הגר"מ פיינשטיין³² כתב על פי זה יסוד:

"האיסור לדבר בשעת חזרת הש"ץ, הוא אף כשנודמן ששתק הש"ץ קצת, שצריך להתנהג כמו אם היה צריך לצאת ממה שהש"ץ מחזיר, שבשביל זה נתקן. ותקנה זו נשאר אף עתה, שכל אחד מתפלל בעצמו, כמפורש בסימן קכד סעיף ג. ואם לא היה יכול להתפלל בעצמו, והיה יוצא בזה ששומע מהש"ץ, היה אסור להפסיק בדיבור אף בשעה שנודמן שהש"ץ שתק ולא אמר כלום. אף עתה אסור לו לדבר, אף בשעה שנודמן ששותק הש"ץ. ולהפסיק בשעה שאומרין הצבור פיוטין, ואף בשעה שאומר הש"ץ הפיוטים שרק הש"ץ עצמו אומרם, ובשעה שגמר הוא והציבור, ועדיין צריך הש"ץ לגמור הברכה, אסור, ומפורש זה בסימן סח ברמ"א, והוא פשוט וברור".

כלומר, תקנת חזרת הש"ץ במקומה עומדת, ואף הבקאים אסורים בדיבור משום שהם חייבים לנהוג כפי דיני התקנה – שומע כעונה, ומכאן נוסף טעם לאיסור לימוד בחזרה, שהלימוד אינו מאפשר לכוון להיות שומע כעונה, ולקיים את תקנת חז"ל.
כך החיים סופר³³ הביא טעם נוסף לאיסור לימוד בחזרת הש"ץ, וז"ל:

"וכן כתב הסולת בלולה אות ו' בשם ר"ח וז"ל: ובעת קריאת התורה או חזרת הש"ץ התפלה אסור לו לעסוק בתורה דאין לערב תיקון בתיקון כי לכל אחד זמן בפני עצמו ומשמע דאף להרהר בד"ת אז אסור".

עד כה למדנו ח' חששות העולים מהפוסקים בעקבות לימוד בחזרת הש"ץ:

- א. ספק אמן יתומה לחלק מן הדעות.
- ב. מצד שומע ברכה ואינו עונה לאחריה אמן.
- ג. שמא ברכות החזן תהיינה לבטלה.
- ד. שמא יחטיא אחרים בשיחה בטלה ובזלזול בתפילה.
- ה. גורם לאנשים הלא בקיאים לא לצאת ידי חובתם.
- ו. חילול ד' הנגרם מזילות התפילה, בעיני הציבור הכללי, ובעיני הגויים.

30 שם ס"ק ו.

31 סימן קכד סעיף ו.

32 שו"ת אגרות משה חלק ה סימן כ אות ט.

33 סימן קכד סעיף טז.

ז. מצד דיין שומע כעונה המחויב משום תקנת חז"ל.

ח. על פי הסוד.

הנפקא מינה תהיה לגבי אדם ש'בריי' לו שהוא מכוון ועונה לכל הברכות שגם אז יהיה אסור ללמוד מטעם שמא ילמדו אחרים ממנו ומטעם שהוא מחויב מתקנת חז"ל. עוד נפקא מינה למקרה שיש כבר עשרה מבלעדיו - חייב לכוון ולענות מטעם תקנת חז"ל, מטעם עניית אמן לברכות, ומטעם שמא ילמדו ממנו ויגרום לחילול ד', וגם מהחשש שמא ברכות החזן תהיינה לבטלה, שאע"פ שיש הרבה אנשים - מ"מ יעשה עצמו כאילו אין תשעה בלעדיו.

הגר"ח קנייבסקי³⁴ כתב שאסור לדבר או ללמוד בחזרת הש"ץ, והלומד או קורא הפרשה בשעת חזרת הש"ץ וקדיש לא די שלא יקבל שכר אלא יקבל עונש, ולא יוצא ידי חובה בשנים מקרא אחד תרגום דהוי מצוה הבאה בעבירה. וכן כתב כף החיים³⁵ שהלומד בחזרת הש"ץ אינו עושה נחת רוח לקב"ה³⁶, לא בתורתו ולא בתפילתו.

ד. דברי הרא"ש להיתר

הרא"ש³⁷ כתב:

"שלא יספר משיתחיל ברוך שאמר עד שיסיים תפלת לחש ולא בעוד שש"ץ חוזר ומתפלל התפלה אלא אם כן בדברי תורה או בדבר מצוה או לתת שלום ולהחזיר שלום".

אם כן, דברים אלו לכאורה סותרים את דברינו לעיל, ויותר מכך, סותרים את דברי הרא"ש עצמם בתשובה הנפסקה בשולחן ערוך³⁸! אולם, כבר עמדו על כך האחרונים ויישבו דבריו. הגר"ע יוסף³⁹ כתב על דברי הרא"ש הנ"ל שבזמננו שקשה לכוון לסוף ברכותיו של החזן, אין להקל בזה כלל, והמקילים בזה שלא ברצון חכמים עושים.

הגר"מ שטרנבוך⁴⁰ הסביר שכוונת הרא"ש לאדם המסתפק בדבר שאלה הקשורה לזמן מידי (אם צריך לחזור יעלה ויבוא או לא וכדו'), וכן בדבר מצוה הכוונה למצוה עוברת.

34 אורחות יושר עמ' קד.

35 ס"ק טז בשם הראשית חכמה.

36 ודייק מ"אשרי מי שעמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו", משמע שיש מי שעמלו בתורה ואינו עושה נחת רוח ליוצרו.

37 אורחות חיים יום א אות יד.

38 סימן ככד סעיף ד.

39 תשובת כת"י, ילקוט יוסף ככד, יד.

40 ביאור לאורחות חיים.

ה. היתר לימוד לרב מורה הוראה

ערוך השולחן⁴¹ כתב:

"אמנם הרב היושב על כסא הוראה כששואלין ממנו שאלה בעת חזרת הש"ץ מותר ומחויב לענות ולא ימתין עד אחר התפלה דאולי זמן השאלה נחוצה. אמנם, בעוה"ר נפרץ הדבר לדבר בעת חזרת הש"ץ ואי אפשר למחות וגם יש מהלומדים המחללים שם שמים ומדברים ואשרי הנזהר מזה ויש בזה חילול ה' בפני האומות כידוע".

אך שאלתי שאלה זו את הגאון הרב אביגדור נבנצל ופסק לאסור. וראה עוד בתשובות אביגדור הלו"י⁴² שאסר על רב להכין שיעור שמעביר לאחר מנחה, אף אם יתבטל השיעור בעקבות כך.

וכן כתב הגר"י זילברשטיין⁴³ שאין למגיד שיעור לצאת בחזרת הש"ץ בשביל להכין את השיעור, מב' טעמים: א. עלול להכשיל אנשים שידונוהו לכף חובה, שיאמרו שעזב את התפילה לעסוק בענייניו הפרטיים. ב. ילמדו ממנו שמוותר לזלזל בתפילה. ואע"פ שעלול להפסיד את השיעור הרי הוא אנוס, ושב ואל תעשה עדיף. עכ"ד, ודבריו מבוססים על דברי הרא"ש בתשובה⁴⁴.

ונראה שאם חייל נצרך לענות על שאלה הלכתית שזמנה עובר, יעשה זאת בחדר צדדי מחוץ למקום התפילה, ובשעת הדחק יש להקל גם בזמן חזרת הש"ץ.

ו. היתר לימוד לאדם שכבר התפלל

אדם שכבר התפלל, ונמצא במניין אחר בזמן חזרת הש"ץ, המשנ"ב⁴⁵ הביא את דברי המאמר מרדכי שמוותר לו ללמוד. ולכאורה, דברים אלו סותרים את דברינו לעיל, שהרי אם יש חשש של אמן יתומה או חילול ה' אזי גם לאדם אחר אסור! הרגיש בדבר הגר"מ ברנדסדורפר⁴⁶ וכתב:

"אפשר דמכיון שנמצא בפנים בבית הכנסת בשעת חזרת הש"ץ, לא מחלקינן בכה"ג בין אם התפלל כבר או לא התפלל עדיין, אלא דבכל ענין צריך לשתוק ולכוון לברכות שמברך החזן, וגם בלאו הכי יש לומר דאם יסיח דעתו מלכוון

41 סימן קכד סעיף יב.

42 עמ' קמט.

43 חשוקי חמד בכורות כו, ב.

44 כלל ד, יא.

45 סימן צ, ס"ק נח.

46 שו"ת קנה הבשם ג, ה.

לברכות שמברך החזן, לא ימלט שלא יכשל בעניית אמן יתומה דמחמת שהוא שקוע בענינים אחרים, עלול מאד שלא יוכל לשום לב לדעת איזה ברכה מברכים עכשיו ויענה אמן יתומה".

לכן, למסקנה כתב שם הגר"מ ברנדסדורפר שרק אם הוא בחדר אחר אינו מחוייב לשתוק ולכוון לברכות החזן, אך אם בא לענות אמן חייב לדעת על איזה ברכה עונה. יתר על כן, כתב הגרש"ז אויערבך⁴⁷:

"הנמצא במקום שהציבור מתפללים והוא עסוק בתלמודו, פטור מלענות אמן, ואפילו אמן יהא שמיה רבא, אבל קדושה וברכו ומודים כיון שיהיה ניכר אם לא יצטרף עמהם, יענה. וכן לברכת כהנים וכו' אבל תלמוד תורה דרבים לא יבטל משום כך".

ובהערה ט נכתב "ומכל מקום עדיף לכתחילה להימנע מלבוא לידי כך", ומשמע כדברי קנה הבשם.

ז. עמידה בשעת חזרת הש"ץ

הרמ"א⁴⁸ הביא בתור 'יש אומרים' שצריך לעמוד בחזרת הש"ץ, וכן העיד הפרי מגדים שכן היה מנהג הקדמונים "ועכשיו בעוונותינו הרבים כל אחד עושה כפי דעתו ומהם יושבים ומשיחים", הביאו במשנ"ב⁴⁹. וכך גם פסק הרמב"ם⁵⁰, וכך גם מובן מדברי בנו רבנו אברהם⁵¹. ונראה שגם המשנה ברורה מסכים לדין זה, שהרי לא חלק ואף הביא את הפרי מגדים הנ"ל, ולכאורה כך מובן מביאור הגר"א⁵², וכך גם הרבה אחרונים כתבו שצריך להקפיד⁵³.

47 הליכות שלמה ט, ו.

48 שם.

49 ס"ק כ.

50 הליכות תפילה ט, ג, וז"ל: "והכל עומדין ושומעין ועונין אמן אחר כל ברכה וברכה, בין אלו שלא יצאו ידי חובתן, בין אלו שכבר יצאו ידי חובתן".

51 תחילת ספר מעשה רוקח.

52 ס"ק ד.

53 וביניהם החיד"א (קשר גודל יח, ב), כף החיים פלאגי (טו, נג), בן איש חי (תרומה, י), הגר"מ מאזוז (אור תורה, טבת תשנ"ב), וכן כתב לי הרב יצחק ברדא שע"פ הנגלה והנסתר יש לעמוד בחזרת הש"ץ, ורק לחולה וזקן יש להקל. וכן שמעתי שהרב סולובייצ'יק היה עומד בחזרת הש"ץ ברגליים צמודות, וכך היה המנהג בבריסק, וכך נהג הגאון האדר"ת (נפש דוד, ט), וכך אמר הרב קאפח (תשובות עמ' 91) שיש לעמוד כנגד הרוח שאליו מתפללין ולא ישבו ולא יסתובבו לכיוון אחר.

אולם, הגר"ע יוסף⁵⁴ כתב:

"מותר מן הדין לשבת בחזרת השליח צבור מיד לאחר שמסיים השליח צבור ברכת האל הקדוש וכו' וכשיגיע השליח צבור למודים צריך לעמוד ולהשתחוות כשאומר מודים דרבנן, וישאר עומד עד שיסיים מודים דרבנן. והמחמיר לעמוד בכל חזרת השליח צבור, תבוא עליו ברכה".

בכל אופן, לכולי עלמא אפשר להקל לשבת לזקנים, חלשים ושאנים בריאים, וכן כתבו ערוך השולחן⁵⁵ וכף החיים⁵⁶.

ה. עיסוקים שונים בחזרת הש"ץ

כתב הפרי מגדים⁵⁷ שאסור לחלוץ תפילין בחזרת הש"ץ וכן כתב המשנ"ב⁵⁸, היות וצריך לכוון לש"ץ ולא לעסוק בשום דבר אחר⁵⁹, ומכאן פשוט שגם קיפול תפילין אסור, וכך ראיתי שהורה הרב אביגדור נבנצל⁶⁰.

המשנה ברורה⁶¹ כתב שאין לאסוף צדקה בחזרת הש"ץ, שמבלבל דעת השומעים.

ט. הנהגה טובה בחזרת הש"ץ

המהרי"ץ⁶² הביא שהאר"י ז"ל היה מעצים עיניו כשש"ץ מחזיר התפילה, וטוב שיהיה סידור פתוח לפניו לכל החזרה ולא יפנה אנה ואנה. וכן כתב השערי תשובה בשם השל"ה⁶³ שאנשים הניגשים אל דבר ה' נהגו כמנהג חסידים ראשונים להיות הסידור פתוח לפניהם בחזרת התפילה ולכוון בכל מילה.

54 שו"ת יחווה דעת ה, יא.

55 סימן ט.

56 ס"ק כד.

57 סימן לד משבצות זהב ס"ק ב.

58 שם ס"ק יד.

59 וכן כתב הבן איש חי (רב פעלים ב, לז). והגר"ע יוסף (יביע אומר ג, ד) כתב שאין להניח תפילין דר"ת, ופשוט שלא לחלוץ.

60 שו"ת אורח חיים עמ' קמח.

61 סימן תקסו ס"ק יב.

62 עץ חיים נ, ב.

63 סימן קכד סעיף ד ס"ק ז.

י. לימוד בין תפילת לחש לבין חזרת הש"ץ

אדם שסיים להתפלל י"ח וממתין לחזן שיתחיל חזרה – נחלקו בזה האחרונים: הבן איש חי⁶⁴ כתב ש"לא ישיח ולא ילמד אלא עומד ושותק עד שיתחיל הש"ץ"⁶⁵, וכך אמר הרב יוסף קאפח⁶⁶, וכך נראה שדעת מרן הרב קוק ורבנו הרצי"ה⁶⁷. כף החיים פלאגי⁶⁸ כתב שמותר ללמוד דווקא מענייני תפילה ולא משאר עניינים. לעומתם, בשו"ת שואל ונשאל⁶⁹ מתיר בפשטות, וכך הגר"מ מאזוז⁷⁰ התיר ליחיד ללמוד או לקרוא תהילים בין הלחש לחזרה, וכך נראה שדעת הגר"ח מוואלוז'ין⁷¹ להתיר בפשטות, והילקוט יוסף⁷² כתב שאע"פ שמותר ליחיד לומר פסוקים ודברי תורה, טוב שיעיין בהרהור הלב, אולם, לשליח ציבור אסור ללמוד בפה אלא רק בהרהור. ופשוט שלכולי עלמא אסור להשיח בין תפילת הלחש לחזרה⁷³, אלא אם כן בא לענות לדבר שבקדושה שמותר⁷⁴.

לסיום הדברים, אצרף קטע חשוב מתוך שיחות רבנו הרב צבי יהודה קוק זצ"ל⁷⁵:

"אבאז"ל, במציאות התפילה, עבודתה' בכל לבבנו, לאראיתם אותה פעם שיחזיק ספר במשך כלאותו הזמן. הוא היה מתמיד גדול, בעל כשרונות, שקדן גדול, הייתה לו תאוה גדולה להוסיף עוד ועוד, ללמוד ולתפוס עוד ועוד, לחזור על הש"ס עוד ועוד, אך בכל סדר התפילה לא ראיתם אותו מחזיק ספר. תפילה זו תפילה. חז"ל קבעו: "זמן תפילה לחוד, וזמן תורה לחוד". בתוך כל סדר התפילה, במשך כל זמן התפילה והפיוטים, מתחילת התפילה ועד ה'ברכו' האחרון, לא הייתה מציאות להעלות על הדעת שיחזיק ספר ביד. תפילה זו תפילה! צריך ריכוז, בכל דבר שעושים באותו דבר. צריך ריכוז בעניין של תפילה בכל לבבכם ולא בשום אופן פניה לאיזה דבר אחר שבקדושה. כאשר עוסקים בלימוד בזמן

64 ש.ס.

65 ודבריו על פי רבנו האר"י שחל איסור גמור להפסיק בין תפילת הלחש לחזרת הש"ץ.

66 שם עמ' 92.

67 מובא בסיום המאמר.

68 סימן טו סעיף נב.

69 סימן ה סעיף יד.

70 מקור נאמן א, קפה.

71 כתר ראש אות לג, עיין שם במהדורה חדשה (זלושינסקי) בהערה נ' והשלך לכאן.

72 סימן קמג.

73 החיד"א, קשר גודל יח, כא.

74 משנ"ב סימן קיא ס"ק י.

75 שיחות הרצי"ה על ספר יחזקאל עמוד 148.

התפילה, אז נפגמות גם התורה וגם התפילה. אין כאן לא תורה ולא תפילה. יש שרוצים להוסיף עוד איזו ידיעה, לחטוף בינתיים עוד קצת, אך זו טעות יסודית. באמיתיות, בעמקות, בפנימיות, יש כאן סתירה והתנגשות, ולכן אין לא תורה ולא תפילה".

יא. סיכום

- א. האיסור ללמוד בחזרת הש"ץ הינו איסור מוחלט ללא עוררין (למעט מקרים יוצאי דופן כנ"ל), וגם חייל אשר אין לו זמן ללימוד תורה, אסור בלימוד בחזרת הש"ץ.
- ב. חייל הנצרך לדעת הלכה או דין שהשעה צריכה לו בזמן חזרת הש"ץ (כגון שכח יעלה ויבוא), רשאי להתבונן בזריזות בחזרת הש"ץ, וראוי שיעשה זאת מחוץ למקום התפילה.
- ג. אין לדבר במהלך חזרת הש"ץ, ואם נצרך לעניין דחוף יש לעשותו מחוץ לבית הכנסת.
- ד. ראוי ונכון לעמוד בחזרת הש"ץ, להקשיב לברכות החזן, ולעקוב בסידור אחר ברכותיו בעניית ברוך הוא וברוך שמו ואמן⁷⁶.

⁷⁶ ויש להעיר שיש ב' פירושים לאמן: אמת וכן יהי רצון, ויש לדקדק לכוון לכל ברכה את האמן הראוי לה, כגון בברכת 'האל הקדוש' אמת, ואילו ב'חונן הדעת' גם אמת וגם כן יהי רצון, ראה משנ"ב סימן קכד ס"ק כה.

כשרות

